

Siirtymä ilmastoneutraaliin talouteen ja sen sosioekonomiset vaikutukset

Johdanto

EU:n siirtymä ilmastoneutraaliin talouteen edellyttää puhtaan teollisuustuotannon vallankumousta. Tässä raportissa tarkastellaan tällaisen perustavanlaatuisen sosioekonomisen muutoksen mahdollisia vaikutuksia Euroopassa sen alueisiin ja asukkaisiin ennakoivan lähestymistavan perusteella. Tutkimustuloksia tarkastellaan sellaisten poliittisten suuntaviivojen kanssa, joissa painotetaan oikeudenmukaista siirtymää, jossa kukaan ei jää heikompaan asemaan.

Taustaa

Kun EU hyväksyi eurooppalaisen ilmastolain (kesäkuussa 2021), se otti tavoitteikseen ilmastoneutraaliuden vuoteen 2050 mennessä ja kasvihuonekaasupäästöjen vähentämisen vähintään 55 prosenttia (vuoden 1990 tasoon verrattuna) vuoteen 2030 mennessä. Tämän saavuttamiseksi on perustavanlaatuinen muutos energia-, liikenne- ja tuotantojärjestelmissä välttämätön. Tällä on vaikutuksensa talouksiin, yhteiskuntiin, alueisiin ja ihmisiin. Samanaikaisesti on tarkistettava työmarkkinasuhteita. Tarvetta on myös laajemmille sosioekonomisille toimintalinjoille, jotta EU:n kansalaisiin kohdistuu oikeudenmukaisia ratkaisuja ja siirtymälle varmistetaan kansalaisten tuki. Venäjän sota Ukrainaa vastaan ja sitä seurannut energiakriisi ovat kannustaneet hallituksia nopeuttamaan irtautumista fossiilisten polttoaineiden tuonnin riippuvuudesta. EU esimerkiksi pyrki vuonna 2022 irtautumaan riippuvuudestaan Venäjän fossiilisista polttoaineista REPowerEU-suunnitelmallaan, joka kattaa energiansäästön, energiahuollon monipuolistamisen ja uusiutuvien energialähteiden nopeamman käyttöönoton. Samalla on kuitenkin myös viivästytetty hiiltä hyödyntävien energialähteiden kotimaisen tuotannon lopettamista.

Euroopan komission oikeudenmukaisen siirtymän mekanismi otettiin käyttöön Euroopan vihreän kehityksen ohjelman edellyttämän sosioekonomisen muutoksen tunnustamiseksi. Sen tavoitteena on edistää EU:n yhteenkuuluvuutta ja huolehtia sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja osallistavuudesta, jotka ovat Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilarin keskeisiä

tavoitteita. Oikeudenmukaisen siirtymän mekanismin ja 55-valmiuspaketin (mukaan lukien ratkaisevan tärkeä sosiaalinen ilmastorahasto) avulla tuetaan niitä alueita, toimialoja, työntekijöitä ja kotitalouksia, jotka kohtaavat suurimpia esteitä siirtymävaiheessa. Tässä raportissa tarkastellaan, onko tarvetta mahdollisesti uusille poliittisille toimenpiteille, jotta voitaisiin varmistaa oikeudenmukaiset ratkaisut alueille ja väestölle ja voitaisiin siten turvata EU:n yhteenkuuluvuus.

Keskeiset havainnot

- Oikeudenmukaisen siirtymän odotetaan lisäävän nettotyöllisyyttä, luovan uusia liiketoiminnan aloja ja parantavan ympäristöä. Työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät kuitenkaan välttämättä kohtaa alueiden sisällä, joten on tärkeää investoida koulutusta, uudelleen koulutusta ja työtä koskevan siirtymän räätälöityyn tukeen. Lisäksi tulee puuttua sosiaalisiin haasteisiin ja eriarvoisuuteen, kuten työpaikkojen polarisoitumiseen (korkea- ja matalapalkkaisten ammattien lisääntyminen) ja riittämättömään sosiaaliturvaan.
- Jotta nykyinen eriarvoisuus ei pahenisi, on seurattava jatkuvasti toimenpiteitä ilmastonmuutoksen vaikutusten lieventämiseksi, kuten suhteettomia vaikutuksia tietyillä alueilla. Lisäksi voitaisiin harkita täysin uusia hyvinvointimalleja oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden varmistamiseksi.
- EU:n nykyistä poliittista lähestymistapaa oikeudenmukaiseen siirtymään voitaisiin mukauttaa siten, että se käsittäisi myös siirtymisen kohti riittävyttä – eli rajoitetumpaa kulutusta – yhteiskunnan tasolla ja paikallisempia talousmalleja, kuten kiertotalouteen liittyviä lähestymistapoja. Resurssien oikeudenmukainen jakaminen on edellytys tällaisille muutoksille.
- Innovointitoimet, joilla pyritään saavuttamaan kestävyystavoitteet, ovat olennaisen tärkeitä oikeudenmukaisen siirtymän edellyttämän teollisuuden rakennemuutoksen kannalta. Kansalaisyhteiskunta ja työmarkkinaosapuolten osallistuminen ovat ratkaisevan tärkeitä erityisesti alueille, joilla on heikot innovointijärjestelmät.

- Kiertotalouden periaatteita noudattava uusi, paikallisempi talous voi hyödyntää alueellisia voimavaroja (luonnonvaroja, inhimillisiä voimavaroja ja pääomaa) ympäristön pilaantumisen ja saastumisen vähentämiseksi. Sosiaalisille innovaatioille on oltava riittävästi tilaa, ja talouden monipuolistaminen on tarpeen, jotta voidaan luoda mahdollisuuksia sosioekonomisille ryhmille eri olosuhteissa.
- Infrastruktuurin kehittäminen on avainasemassa, kun tavoitteena on tarjota oikeudenmukaisen siirtymän ratkaisuja erilaisille sosioekonomisille ryhmille ja luoda samalla työpaikkoja. Kansalaisyhteiskunnan ja työmarkkinaosapuolten osallistuminen on ratkaisevan tärkeää, jotta voidaan toteuttaa infrastruktuurin uudistamisesta saatavat yhteiskunnalliset hyödyt, kuten parannukset kansanterveydessä ja hyvinvoinnissa esimerkiksi energiatehokkaiden asuntojen ja kaupunkien viheralueiden avulla.
- Tehokas monitasoinen hallinto EU:n, kansallisella ja alueellisella tasolla edellyttää investointeja valmiuksien kehittämiseen ja yhdenmetyt EU:n laajuisen tietopohjan johdonmukaista hyödyntämistä alue- ja paikallistasolla. Tämä on tärkeää sellaisen pitkän aikavälin systeemisen muutoksen kannalta, jota tarvitaan laajempien tuotanto- ja kulutusjärjestelmien uudelleenjärjestämiseksi. Kansalaisyhteiskunnan ja työmarkkinaosapuolten laajan osallistumisen varmistaminen on ratkaisevan tärkeää mahdollisten konfliktien hallitsemisessa samoin kuin valtion, yrityssektorin, ammattiliittojen ja kansalaisten välisten institutionaalisten valtasuhteiden uudelleenjärjestelemissä. Alueellisten sosioekonomisten järjestelmien erityispiirteitä ja erilaisten sosioekonomisten ryhmien vähäosaisuuden malleja tulee pohtia.
- Alueilla olisi hyödynnettävä erilaisia näkökulmia ja integroitua tiedonkeruun ja analysoinnin valmiuksia, jotta vältettäisiin sellaiset haitalliset vaikutukset väestöön aluetasolla, jotka johtuvat siitä, että nojataan turhan pitkään vanhoihin malleihin. Samalla olisi myös hyödynnettävä koulutuksen vaikutusta, jotta ihmiset asennoituisivat siirtymään suopeasti.
- Tuki ja toimeentulo on turvattava kaikille sosioekonomisille ryhmille, myös uudelleen koulutuksen ja työelämän siirtymien aikana. Poliittisten päättäjien on oltava tietoisia uusista työn polarisoinnin malleista ja olemassa olevien mallien vahvistumisesta.
- Siirtymän mukanaan tuomat taloudelliset mahdollisuudet on saatava kaikkien ulottuville vahvistamalla työntekijöiden kollektiivista edustusta kaikilla tasoilla, myös uudenaikaisissa työympäristöissä ja työn muodoissa, ja kehittämällä valmiuksia työmarkkinaosapuolten vuoropuhelulle. Samalla on myös muutettava aktiivisesti kansalaisten avulla kulutusvalintoja uusien talousmallien mukaisiksi.
- Infrastruktuurin on vastattava sosiaalisesti oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti perustarpeisiin, joita ovat esimerkiksi asuminen, liikenteen toimivuus ja digitaaliset yhteydet. Näin voidaan mahdollistaa siirtymämahdollisuudet laajemmin, mikä voi myötävaikuttaa työpaikkojen syntyyn.
- Alueelliset valmiudet ja voimavarat tulee ottaa huomioon eri alueille räätälöidyissä siirtymävaiheissa, mukaan lukien teollisen perustan vahvuus ja rakenne, julkisten palvelujen ja hyvinvointijärjestelmien luonne ja kestävyys sekä työmarkkinaosapuolten vuoropuhelun mekanismit.
- Kansalaisten, hallinto-organisaatioiden ja yksityisen sektorin välisiä luottamukseen perustuvia suhteita on vaalittava, jotta voidaan hyödyntää kaikkia käytettävissä olevia alueellisia voimavaroja sekä edistää ja hyödyntää alueellista innovaatiojärjestelmää talouden monipuolistamiseksi ja uusien taloudellisten toimintojen houkuttelemiseksi alueelle.
- On taattava tarvittavat investointi- ja hallintovalmiudet, jotta kaikki alueet voivat tarjota kansalaisille asianmukaisia infrastruktuuriratkaisuja ja luoda tukijärjestelmiä hyödyntämällä innovointia ja yhteisöjen vaurautta lisääviä ratkaisuja, kuten (osittain) yhteisöomisteisten ja kohtuuhintaisten vihreiden asuntojen kehittämistä.
- Alueilla olisi oltava valmiudet lisätä avoimuutta ja esimerkiksi todistettavasti käyttää tehokkaasti julkisia varoja, osallistua poliittisiin prosesseihin ja käsitellä saavutettuja oikeuksia. Näin voidaan rakentaa luottamusta ja mahdollistaa uusia sosioekonomisen yhteistyön muotoja.

Päätelmät

- Periaatekeskusteluissa olisi kiinnitettävä enemmän huomiota ilmastonmuutoksen vaikutuksiin eri sosioekonomisissa ryhmissä ja siirtymän etuihin. Tämä voisi antaa lisäpontta muutokselle ja luoda tarvittavat hallinnolliset valmiudet ja poliittiset edellytykset oikeudenmukaista siirtymää varten.
- Viranomaisten, työmarkkinaosapuolten ja kansalaisyhteiskunnan välillä tarvitaan strategista yhteistyötä, jotta voidaan varmistaa siirtymän strateginen johdonmukaisuus Euroopan eri alueilla ja talouden toimialoilla. Tähän sisältyy osallistuminen elämäntapojen ja kulutustapojen muutoksiin ja luotettavan tiedon tarjoaminen yleisölle ottaen samalla huomioon eri sosioekonomisten ryhmien erilaiset lähtötilanteet.
- Ilmastoneutraalissa maailmassa julkisen politiikan pitäisi olla suuremmissa roolissa resurssien turvaamisessa ja tasapuolisessa jakamisessa, kuten suorien investointien tukemisessa samalla, kun markkinapohjaisiin kohdentamismekanismiin tukeutuminen on vähäisempää. Näin varmistetaan oikeudenmukaiset ratkaisut kaikkien sosioekonomisten ryhmien ja Euroopan alueiden kannalta.

Lisätietoja

Raportti *The transition to a climate-neutral economy: Exploring the socioeconomic impacts* on saatavana osoitteessa <https://eurofound.link/ef23021>

Tutkimusjohtaja: Hans Dubois

information@eurofound.europa.eu